

Esther Smeenge

‘Rekkelijken’ en ‘preciezen’: Het belang van verbeeldingskracht in historiografie

Naar aanleiding van zijn biografie over het leven van de jonge Rembrandt ging auteur Onno Blom tijdens een uitzending van *De Wereld Draait Door* in gesprek met presentator Matthijs van Nieuwkerk. Van Nieuwkerk merkte op dat Bloms manier van vertellen erg verhalend is. In deze editie van *Hoog van de Toren* zal het belang van verbeeldingskracht binnen de geschiedschrijving aan bod komen, evenals de rol die de narrativistische geschiedfilosofie hierin speelt.

Op 5 september 2019 verscheen auteur en freelance journalist Onno Blom in *De Wereld Draait Door* om te vertellen over zijn historische biografie *De jonge Rembrandt*. In deze biografie tracht Blom te onderzoeken wie de jonge Rembrandt eigenlijk was, hoe zijn leven in Leiden eruitzag en hoe hij uiteindelijk de Rembrandt is geworden die wij allemaal kennen. Tijdens dit gesprek kaart presentator Matthijs van Nieuwkerk een interessant punt aan omtrent de schrijfwijze van Blom. Van Nieuwkerk constateert dat Blom in zijn schrijfstijl ‘erop los’ zou verzinnen. Dit beweert Van Nieuwkerk naar aanleiding van zowel *De jonge Rembrandt* als de eerdere biografie die Blom heeft geschreven over auteur en kunstenaar Jan Wolkers.¹ Van Nieuwkerk versterkt dit idee door te stellen dat er binnen de wereld van biografische geschiedschrijving onderscheid wordt gemaakt tussen de zogenaamde ‘rekkelijken’ en ‘preciezen’, wat een interessante allegorie is, gebaseerd op de 17e-eeuwse strijd tussen de Arminianen en de Gomaristen in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Van Nieuwkerk gebruikt deze termen echter in een iets andere context; in dit geval zijn de ‘rekkelijken’ degenen die veel creatieve vrijheid nemen als het aankomt op het toepassen van

narratieven in hun schrijfwerk. In hun ogen zou je, volgens Van Nieuwkerk, bij wijze van spreken met een gerust hart kunnen stellen dat het op 4 mei 1642 een mooie dag was. Dit zou bijvoorbeeld naar aanleiding van een schilderij uit mei 1642 waarop het zonnig weer was geconcludeerd kunnen worden. Preciezen zouden echter exacte data willen zien van deze dag en zijn van mening dat bijvoorbeeld zo'n schilderij een te magere basis is om deze conclusie op te baseren.²

Nadat Van Nieuwkerk zijn punt heeft gemaakt lacht Blom om wat de presentator zojuist zei en antwoordt hij dat hij helemaal niets verzonnen heeft. Blom constateert dat de harde feiten uit Rembrandts jeugd in één hand passen.³ Daarom is er ook bijna niets hierover geschreven. Het interview scheidt de indruk dat voor Blom een eigen interpretatie van het bronmateriaal *juist* van belang is om tot de geschiedenis van de jonge Rembrandt te komen. 'Niets wat in het boek staat is verzonnen. Maar ik mag toch wel bedenken wat het gevolg is?', aldus Blom. Naar Bloms beleving kun je dan wel aspecten uit Rembrandts verleden achterwege laten en niet beschrijven, maar dan zou je niet volledig terecht komen in de beleveniswereld van de jonge Rembrandt en hoe zijn leven er toen uitzag.⁴

Het is onterecht dat Van Nieuwkerk insinueert dat Blom 'erop los' zou verzinnen, omdat hij naar mijn idee niet het belang van diverse interpretaties binnen de geschiedwetenschap begrijpt. Van Nieuwkerk zegt tijdens het gesprek wel herhaaldelijk dat hij het vrijer interpreteren van het verleden niet als iets slechts ziet, maar desalniettemin gaat het hier doorgaans om een veel genuanceerder proces dan gewoonweg 'verzinnen.' Uiteraard is Van Nieuwkerk geen historicus, maar desondanks vind ik dat er enige nuance ontbrak in zijn woordkeuze. Blom gaf echter aan dat hij bij de eindverwerking van zijn vorige historische biografie over Jan Wolkers op zijn schrijfstijl werd bekritiseerd omdat hij ook in dit boek gebruikmaakte van eigen interpretaties om missende aspecten binnen het narratief in te vullen.

Dit hele gesprek deed mij eigenlijk erg denken aan de essentie van de narrativistische geschiedfilosofie. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw begon onder Frank Ankersmit de narrativistische geschiedfilosofie zijn intrede te maken binnen de historiografie. Als gevolg hiervan werd er meer waarde gehecht aan de rol van de historicus zelf; de manier waarop de historicus zelf een narratief creëert naar aanleiding van het bronmateriaal stond centraal. Deze geschiedfilosofie heeft wat weg van de constructivistische filosofie. Volgens Ankersmit is in de historiografische context de kern van het constructivisme de gedachte dat 'het verleden zelf

nooit een ingrediënt is in het proces van de geschiedkundige kennisvorming.' Het verleden bestaat niet meer en kan daardoor dus niet worden onderzocht. Oftewel, van een 'objectief' bestaand verleden is dus geen sprake. Wij hebben daarentegen wel beschikking tot de 'sporen' die het verleden heeft achtergelaten, wat dus ons bronmateriaal is.⁵ In de woorden van Ankersmit verwijst de narrativistische geschiedfilosofie naar 'de integratie van historische kennis in een geschiedkundig verhaal of een geschiedkundige synthese.'⁶ Naar Ankersmits idee bestaat het verleden dus niet totdat de historicus hier zelf aan de hand van bewijsmateriaal een narratief omheen construeert. Oftewel, geschiedenisverhalen zijn nooit een directe afspiegeling van het verleden en worden eigenlijk altijd achteraf gevormd. Deze verhalen hebben in het verleden dan ook nooit volledig bestaan, waardoor er een breuk ontstaat tussen de geschiedschrijving en het daadwerkelijke verleden. De (gegronde) creatieve vrijheden van de historicus zijn dus vereiste elementen om het verleden tot leven te wekken. Men maakt nog steeds gebruik van bewijsmateriaal om tot conclusies te komen, wat geschiedenisbeoefening naar mijn idee niet minder wetenschappelijk van aard maakt. Binnen het narrativisme wordt de geschiedenis juist tot leven gebracht doordat de auteur zijn of haar eigen draai geeft aan het narratief door het bronmateriaal te gebruiken. In andere woorden, historici kunnen niet meer ontkomen aan 'narratieve' gebruiken, conventies en schrijfsystemen.

De narrativistische geschiedfilosofie is tot op het heden nog steeds een van de belangrijkste en meest invloedrijke denkwijzen als het op historiografie aankomt. Inmiddels hebben we Von Rankes 'wie es eigentlich gewesen' al ver achter ons gelaten en zijn veel historici tot de conclusie gekomen dat het onmogelijk is om het Rankiaanse ideaal van absolute objectiviteit te bereiken. We zullen door intense bestudering van bronnen nooit *precies* weten hoe het verleden eruit heeft gezien, noch dat wij dit kunnen reconstrueren. In mijn optiek (en die van de narrativistische school) staat de verbeeldingskracht van de historicus juist centraal; deze is essentieel om de geschiedenis tot leven te brengen. Daarnaast denk ik dat voor toekomstig historisch (en historiografisch) onderzoek van belang kan zijn dat het eigen perspectief van de historicus zichtbaar is in het werk, omdat dit ons juist een tijdsbeeld kan verschaffen van de periode waarin het geschreven is. Voor dit soort benaderingen kan de narrativistische geschiedfilosofie een belangrijke rol spelen, gezien historici binnen deze school zich er zelf bewust van zijn dat zij in hun eigen tijdperiode gebruikmaken van hun verbeeldingskracht om het verleden te begripen. Aan de hand hiervan zou je dus kunnen achterhalen

in hoeverre het perspectief door de jaren heen op een bepaald onderwerp onder historici veranderd is, en of contemporaine factoren hier een rol in hebben gespeeld.

Als geschiedenisstudent heb ik tijdens mijn opleiding gemerkt dat de 'precieze' werkwijze enigszins merkbaar is als het aankomt op het schrijven van essays. Het is niet zozeer dat er rigide eisen worden gesteld, maar eerder dat er weinig aanmoediging tot creativiteit in het schrijfproces plaatsvindt. Toen een docent mij voor de verandering eens de suggestie gaf om het narratief in mijn tekst aantrekkelijker te maken voor de lezer, merkte ik dat dit enigszins onnatuurlijk voelde voor mij. Haar suggestie sloot immers niet aan op de academische werkwijze zoals ik die gewend was. Dat wil echter niet zeggen dat ik de suggestie niet waardeerde, sterker nog, ik stelde het enorm op prijs. Er zou zelfs gesteld kunnen worden dat het gebrek aan creativiteit ietwat verbazingwekkend is, gezien het narrativisme een genormaliseerd begrip is in de hedendaagse historiografie.

Al met al blijkt uit het feit dat dit onderwerp op mainstream televisie wordt besproken dat de discussie omtrent narrativiteit in geschiedschrijving nog steeds levende is. Vandaar dat ik mij dan ook geroepen voelde om in deze Hoog van de Toren als historica in spe mijn eigen perspectief op deze kwestie te uiten. Persoonlijk ben ik van mening dat Bloms historiografische benadering meer dan terecht is, en ook al is hij van beroep geen academisch historicus, vind ik het eerlijk gezegd opmerkelijk dat hij op zijn historiografische methode aangevallen zou worden, zoals in het interview naar voren kwam. Ik ben van mening dat, op dit punt, de eigen interpretatie van bronmateriaal een van de kernen van geschiedschrijving is, mits je wel zorgvuldig omgaat met dit bewijsmateriaal, uiteraard. Blom doet dit in ieder geval wel; hij benadrukt dat een biograaf een 'romanschrijver is die onder ede staat'.⁷ Daarnaast zijn biografieën nooit volledig historische werken en juist ook literair, wat het commentaar van Van Nieuwkerk des te meer tegenwerkt. Blom construeert dus wel een verhaal, maar doet dit op een uiterst zorgvuldige wijze. Blom doet niet zomaar aannames, en als hij dit doet dan *insinueert* hij ze, hij concludeert ze niet. In zijn ogen heb je niet alleen het daadwerkelijke beeld nodig, maar ook de *verbeelding* om een boek te schrijven waarmee je een beeld kunt geven van een persoon. De verbeeldingskracht om bronnen tot leven te wekken is een bijzondere vaardigheid van historici, en eentje die wij zeker moeten koesteren. Oftewel, er is niets mis met 'rekkelijk' zijn, want volledig 'precies' zul je toch nooit worden.

Noten

1. BNNVARA, “Boek Onno Blom: de jonge Rembrandt,” interview door Matthijs van Nieuwkerk, *De Wereld Draait Door*, NPO 1, 5 september 2019, tv-uitzending, 3:30, <https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/517931>
2. De Wereld Draait Door, “Boek Onno Blom: de jonge Rembrandt,” 3:17.
3. De Wereld Draait Door, “Boek Onno Blom: de jonge Rembrandt,” 3:05.
4. De Wereld Draait Door, “Boek Onno Blom: de jonge Rembrandt,” 4:05.
5. Frank Ankersmit, “Taal en Werkelijkheid in de geschiedenis” *Groniek* 89/90, no.1 (januari 1984): 95.
6. Frank Ankersmit, *De historische ervaring*. Groningen: Historische Uitgeverij, 1993, 6.
7. De Wereld Draait Door, “Boek Onno Blom: de jonge Rembrandt,” 3:57.